

фінансових ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, вирішення місцевих проблем; з їх допомогою реалізуються перспективні цілі національного розвитку і загальнодержавних програм, проводиться фінансування державних видатків; місцевим бюджетам належить важлива роль у забезпеченні конституційних гарантій, розв'язанні соціальних проблем, піднесенні рівня добробуту населення (рис. 1).

Узагальнюючи викладене, необхідно зазначити, що місцевий бюджет, з одного боку, виступає інструментом реалізації владних повноважень у межах певної територіальної одиниці, з іншого – є необхідною ланкою суспільного перерозподілу для максимального задоволення інтересів громадян у процесі економічних взаємовідносин та політичної взаємодії. Такий підхід найбільш повно відображає суть місцевих бюджетів в умовах демократичної держави.

Проведене вище дослідження в історії розвитку місцевих фінансів дає можливість детальніше зрозуміти сутність досліджуваної проблематики – соціально-економічної суті місцевих бюджетів на різних етапах суспільного розвитку в контексті реалізації конституційної доктрини держави на засадах демократизації за умов розбудови соціально-орієнтованого ринкового економічного середовища.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: редакція від 22.05.2008; із змінами та доповненнями від 05.04.2011.
2. Василик О.Д. Державні фінанси України: Підручник. / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
3. Вишняков С.В. Місцеві бюджети / С.В. Вишняков // Фінанси України. – 2001. – №10. – С. 11-16.
4. Вовна Н.І. Наукова парадигма доходів місцевих бюджетів / Н.І. Вовна // Світ фінансів. – 2007. – Випуск 2 (11). – С. 49-62.
5. Гарбузов В.Ф. Финансово-кредитный словарь Т. 2 / В.Ф. Гарбузов. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 512 с.
6. Карлін М.І. Державні фінанси в транзитній економіці: Навчальний посібник / М.І. Карлін, Л.М. Горбач, Л. Я. Новосад за заг. ред. д.е.н., проф. Карліна М.І. – К.: Кондор, 2003. – 220 с.
7. Кириленко О.П. Місцеві фінанси: Підручник. / О.П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
8. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навчальний посібник. / В.І. Кравченко. – К.: Знання, КОО, 1999. – 487 с.
9. Озеров Н.М. Местные финансы и местный бюджет. / Н.М. Озеров, А.Н. Оптивцев, Ф.Е. Орлов. – М.: Госфиниздат, 1931.
10. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитної економіки України: Монографія. / К.В. Павлюк. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
11. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: Навчальний посібник. / О.О. Сунцова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.

УДК 330.5

Л.Л.Жебчук,

НДФІ ДННУ «Академія фінансового управління»,
м. Київ

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто важливість встановлення розміру прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту та як основу для визначення державних соціальних гарантій в Україні. Вказано на особливості його формування в деяких країнах ЄС та запропоновано напрямки покращення його визначення в Україні.

Рассмотрена важность установления размера прожиточного минимума как базового социального стандарта и как основу для определения государственных социальных гарантий в Украине. Указаны особенности его формирования в некоторых странах ЕС и предложены направления улучшения его определения в Украине.

Consider the establishment of the subsistence minimum as a basic social standard and as the basis for the state social guarantees in Ukraine. Specified the characteristics of its establishment in some countries of the EU and suggests areas for improvement of its defined in Ukraine.

Ключові слова: прожитковий мінімум, споживчий кошук, споживчий набір.

Існування системи соціальних стандартів, гарантій та нормативів є ознакою соціально спрямованої держави. Завданням такої держави є не лише їх закріплення у своїх нормативно-правових актах, а виконання, реалізація та постійне вдосконалення на практиці. Одним з базових державних соціальних стандартів є встановлення прожиткового мінімуму, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії за такими напрямками: доходи населення, житлово-комунальне, побутове, соціально-культурне обслуговування, охорона здоров'я, освіта тощо.

Попри значний обсяг наукових досліджень, проблема використання науково обґрунтованої методики розрахунку споживчого кошика, а з ним і прожиткового мінімуму залишається досі не вирішеною однозначно.

Згідно з Законом України «Про прожитковий мінімум», прожитковим мінімумом є сукупна вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення, за поданням Кабінету Міністрів України щорічно затверджується Верховною Радою України до початку розгляду Державного бюджету України і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників Державного бюджету України та публікується в офіційних виданнях. Тобто, фактично залежить від реальних можливостей бюджету та економічної ситуації в країні, а не від споживчих потреб особи.

Важливість розрахунку прожиткового мінімуму підтверджується і сферами його застосування. Так, в Україні прожитковий мінімум як державний соціальний стандарт застосовується для: 1) загальної оцінки рівня життя, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм; 2) встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат, виходячи з вимог Конституції України та законів України; 3) визначення права на призначення соціальної допомоги; 4) визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших; 5) встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян; 6) формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів [1, ст. 2].

У міру розвитку макроекономіки, послідовно зростає матеріальний і культурний рівень життя членів суспільства. Важливо з'ясувати зміст цієї категорії. Так, рівень життя – це ступінь задоволення потреб людей, що відповідає досягнутому ступеню розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у країні. Поняття рівня життя населення містить три ключові аспекти: добробут населення, рівень людського розвитку та нагромадження людського капіталу. Зазначимо, що за рейтингом ООН Україна за підсумками 2011 року посідає 77 місце за індексом людського розвитку. Найвищі показники рівня людського розвитку дісталися Норвегії, Австралії, Сполученим Штатам Америки, Нідерландам та Німеччині.

Для порівняння, мінімальна заробітна плата в перелічених країнах складає: Норвегія – 2570 доларів, Австралія – 1550 доларів, США – 1700 доларів, Нідерланди – 1390 доларів, Німеччина – 1710 доларів [6]. В Україні – всього 134 долари [3].

Відомо, що обсяг прожиткового мінімуму містить два елементи: фізіологічний та соціальний. Фізіологічний мінімум – це вартісне вираження матеріальних цінностей, конче необхідних для її існування. В світовій практиці він становить 85-87% загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину – певний набір духовних цінностей мінімально прийнятого рівня життя.

За загальними правилами, під час підрахунку розміру прожиткового мінімуму враховуються такі чинники:

- економічні: вимоги економічного розвитку, формування організаційних та правових засад ринкової економіки, зовнішньоекономічної діяльності, демократизацію трудових відносин, заходи щодо наповнення доходної частини бюджету;

- правові: дотримання загально визнаних прав людини відповідно до Міжнародного пакту «Про економічні, соціальні та культурні права»;

- соціальні: загальний рівень заробітної плати, встановлення взаємозалежності між оплатою праці та її продуктивністю, підвищення мінімальних державних гарантій заробітної плати та трудових пенсій з поступовим наближенням їх до рівня прожиткового мінімуму.

У різних країнах використовується або ж соціальний, як у Литві, Білорусі та Естонії, або фізіологічний прожитковий мінімум, як наприклад, у Росії чи Казахстані. У Литві прожитковий мінімум визначається на основі потреб сім'ї з чотирьох осіб: хлопчик 14 років, дівчинка 6-8 років і двоє дорослих. Для інших сімей використовуються спеціальні коефіцієнти. Продовольча частка товарів включає понад 50 видів товарів і становить 45-50% мінімального споживчого бюджету [4].

Відносний метод, або метод обчислення медіанного доходу, здебільшого застосовується у державах з розвинутою ринковою економікою. Під медіанним доходом слід розуміти такий рівень достатку, що найчастіше зустрічається в певній країні (практично він відповідає середньодушовому доходу населення). Так, у США, Великобританії, Німеччині прожитковий мінімум встановлюється на рівні 40% від медіанного доходу, у Фінляндії, Італії, Греції, Іспанії – 50%, у Португалії та Ірландії – 60% [4].

Зазначимо, що базою для розрахунку вартісної величини прожиткового мінімуму є мінімальний споживчий кошик, тобто набір споживчих благ, за яким визначається якість життя в країні. Виходячи з набору споживчого кошика, розраховується мінімальний прожитковий мінімум (грошовий еквівалент споживчого кошика). В Україні склад споживчого кошика затверджений Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 14.04.2000р. №656 та визначається нормативним методом у розрахунку на одну особу на місяць. Крім того, прожитковий мінімум визначається диференційовано залежно від вікового критерію або ж залежно від соціальної та демографічної групи особи: для дітей віком до 6 років; для дітей віком від 6 до 18 років; для працездатних осіб; для осіб, які втратили працездатність. Такий поділ є доцільним, адже зумовлений особливостями розвитку та потребами людського організму залежно від віку та фізичних можливостей.

Зауважимо, що поняття «кошик» (а точніше «споживчий кошик») згідно із Законом України «Про мінімальний споживчий бюджет» (1991 р.) використовується при формуванні мінімального споживчого бюджету – набору продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини. З набуттям чинності Закону України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.) під «споживчим кошиком» маються на увазі набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості, які використовуються для розрахунку прожиткового мінімуму. Таким чином, поняття «кошик» ніяк не стосується розрахунку показника інфляції (індексу споживчих цін) [1]. Якщо у випадку із споживчим кошиком влада зацікавлена у його незмінності, аби не переглядати соціальні витрати, то у випадку із набором, до якого на даний момент вже внесено такі прогресивні речі, як памперси, блендери, тонометри, а також можуть бути внесені навіть ноутбуки та флешки, послуги нянь та платної медицини, то його склад регулярно переглядається. Саме тому той споживчий кошик, який використовується для розрахунку інфляції, вигідно розширювати за рахунок товарів зі сталою ціною, а той споживчий кошик, на базі якого розраховується прожитковий мінімум, державі розширювати і переглядати не вигідно, бо це призведе до додаткових бюджетних витрат.

Загалом, у споживчий кошик українця входять 297 товарів та послуг, американця – 300, французя – 250, британця – 350, німця – 450. Проте ці кошики мають певні національні особливості.

Наприклад, у споживчому кошику британця передбачені витрати на підключення до інтернету, покупку мр-3-плеєра та гітару, а також послуги садівника. Навіть найменш забезпечені німці мають право на цифровий фотоапарат та відеокамеру, сканер та принтер, а також тонометр. Французи закладають у споживчий кошик послуги перукаря, косметичні засоби та харчі для котів і собак. «Стурбовані» здоровим способом життя американці мають у кошику

тютюнові та горілчані напої, а також витрати на мобільний та комп'ютерний зв'язок.

Крім того, експерти вважають, що найбільш раціональною є така структура споживання, коли на харчі витрачається до третини доходів, на непродовольчі товари (одяг, меблі) – 47%, і решта – на послуги. В українському ж споживчому кошику лівова частка доходів (понад 65%) витрачається на харчі, а деякі непродовольчі товари та послуги не згадуються взагалі (наприклад, школярі можуть обійтися двома підручниками на рік, а студенти взагалі мають обходитися без підручників, платна медицина та платна вища освіта взагалі не згадуються, бо, згідно із Конституцією, вони в Україні мають надаватися безкоштовно).

На грудень 2011 року прожитковий мінімум в Україні становив 953 гривні (USD 119), мінімальна зарплатня за місяць – 1004 гривні (USD 125), або 5,9 гривень за годину

(USD 0,74), мінімальна пенсія – 800 гривень (USD 100). Для порівняння, мінімальна заробітня платня за годину праці в США становить USD 7,25, у Великобританії – GBP 6,08 (USD 9,36), Франції – EUR 8,86 (USD 11,44).

За звітами Державної служби статистики, у другому кварталі 2011 року реальний наявний дохід населення порівняно з відповідним періодом 2010 року збільшився на 3,4%.

Однак зазначимо, що в жовтні 2011 року кількість людей, доходів яких не вистачає навіть на харчі, зросла порівняно з 2008 роком з 12,5% до 13,8%, як повідомив заступник директора соціологічної служби Центру імені Разумкова Михайло Міщенко. А за даними Київського міжнародного інституту соціології [7], кількість тих, кому не вистачає навіть на їжу, ще більша – 17,5%. Згідно з соціологічними дослідженнями Центру Разумкова, кількість бідних людей збільшилася з 2008 по 2011 рік на 7% -- до 41%. Половина тих, хто живе за межею бідності, – пенсіонери. Ці люди отримують менше 1025 гривень за місяць.

У 2011 році Україна зберегла своє місце серед країн із високим рівнем розвитку у рейтингу ООН лише за рахунок високого рівня освіченості населення, хоча показники ВВП та рівні доходів дуже низькі. У деяких країнах ЄС ситуація виглядає не краще. Так, найбільше кількість людей, схильних до ризику бідності, проживає у Болгарії (49% від загальної чисельності населення), Румунії та Латвії (40%), Литві (33%), Греції та Угорщині (31%). Найменше таких людей у Чеській Республіці (15%), Нідерландах і Швеції (16%), Люксембурзі та Австрії (17%). Коли мова йде про великі країни, ця частка становить 19% у Франції, 20% у Німеччині, 23% у Великобританії, 24% в Італії та 27% у Польщі [6].

За планом споживчий кошик українців мав би переглядатись у 2010 році, але цього не відбулося, адже тоді довелося б збільшувати мінімальну заробітну плату, пенсії, стипендії та інші соціальні витрати, що тільки збільшить існуючий дефіцит бюджету, особливо після світової фінансової кризи 2008 року з відомих причин.

Зрозуміло, що оновлення споживчого кошика означатиме оновлення зобов'язань держави щодо соціального захисту своїх громадян. Тому будь-який перегляд споживчого кошика приведе до автоматичного підвищення розмірів мінімальних соціальних стандартів. А підвищення прожиткового мінімуму означає,

що треба змінювати бюджет і виділяти додаткові кошти на соціальний захист населення, яких сьогодні не має.

Стратегічним завданням уряду є перегляд складових споживчого кошика українців, об'єктивна переоцінка його вартості та коригування соціальної політики держави. Для досягнення поставлених цілей, необхідно збільшувати вартість оплати праці, що стане можливим тільки через збільшення надходжень до бюджету (в т.ч. через збільшення виробничих потужностей в країні, позитивне торговельне сальдо, удосконалення податкової політики тощо).

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 року № 966-XIV (зі змінами та доповненнями).
2. Офіційний сайт Державної податкової служби України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sts.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Світового банку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.
5. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.
Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.
6. Офіційний сайт Євростату: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
7. http://news.dt.ua/SOCIETY/nezvazhayuchi_na_pogirshennya_zhitya_do_rivnya_bidnosti_kintsya_90-h_ukrayintsyam_sche_daleko-86010.html

УДК 349.3(477)

С.С.Кучерівська, к.е.н.,
О.М.Гладчук, к.е.н., **О.І.Койцан**
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВОВИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено історію розвитку законодавства, що регламентує соціальний захист населення в Україні, в нерозривному зв'язку з економічними та соціальними процесами, які відбувалися у суспільстві.

Статья посвящена исследованию истории развития законодательства, которое регулирует социальную защиту населения в Украине, во взаимосвязи с экономическими и социальными процессами, происходящими в обществе.

The article is devoted research of history of development of legislation which regulates social defence of population in Ukraine, in intercommunication with economic and social processes, what be going on in society.

Ключові слова: соціальні ризики, соціальний захист, соціальне страхування, законодавчо-нормативна база, соціальні допомоги і послуги.

Проблеми соціального захисту населення стали останнім часом одними з найбільш обговорюваних у світі. На межі тисячоліть світова спільнота зіткнулася із значними проблемами впорядкування систем соціального захисту населення, що пов'язано як із погіршенням економічної ситуації, так і з демографічними процесами, які супроводжуються збільшенням кількості людей похилого віку та зменшенням кількості працездатного населення. За таких умов відбувається активне реформування усіх форм соціального захисту населення, що знаходить своє вираження в законодавчій базі кожної країни. У зв'язку з цим вважаємо за потрібне розглянути історію розвитку основних правових засад соціального захисту.